

Psykoanalyysin ja filosofian välisestä suhteesta

Tietoteoreettinen katsaus

Kun psykoanalyysi syntyi runsaat sata vuotta sitten, se tarjosi ihmismielen toiminnasta uuden kuvan: psykke on dynaaminen järjestelmä, eivätkä kaikki psyykkiset prosessit ole tietoisia. Psykoanalyysiin sisältyi alusta alkaen filosofisia painotuksia, mutta psykoanalyysin ja filosofian suhde on ollut ongelmallinen. Tarkastelen klassista psykoanalyysia ja filosofiaa toinen toisensa näkökulmasta, muutamien keskeisten kirjoittajien kautta, ja tutkin, miten psykoanalyysi suhtautuu terveen järjen realismiin, hyve-epistemologiaan, fallibilismiin ja skeptisismiin.

PSYKOANALYYSI TIETO-OPILLISESTI TARKASTELTUNA

Kun psykoanalyysista on ryhdytty keskustelemaan, ei ole aina tehty selväksi, mitä psykoanalyysilla kulloinkin varsinaisesti tarkoitetaan.¹ Psykoanalyysi-käsitteelle voidaan osoittaa esimerkiksi seuraavat merkitykset: (1) tutkimusmenetelmänä psykoanalyysi selvittää sellaisia – tiedostumattomia – psyykkisiä prosesseja, joita ei muutoin voida tavoittaa; (2) psykoanalyysi on neuroottisten häiriöiden hoitomenetelmä, joka perustuu näihin tutkimuksiin; (3) lopuksi psykoanalyysi on joukko tällä tavoin saavutettuja psykologisia näkemyksiä, jotka vähitellen muodostavat uuden tieteenalan.²

Filosofian kannalta kiinnostavin on määritelmän kolmas kohta. Tarkastelen psykoanalyysia monisäikeisenä järjestelmänä, johon sisältyy sekä käytännöllinen että teoreettinen (metapsykologinen) osa, ja koko järjestelmän toiminta synnyttää totuutta:

”Joka perää Freudin ajattelun ’totuutta’, hänen on etsittävä sellaisen järjestelmän totuutta, joka sisältää sekä teoreettis-spekulatiivisia (metapsykologisia) että praktis-käytännöllisiä tekijöitä keskenään verkostuneena.”³

Niinpä psykoanalyysia ei voida määritellä yksiselitteisesti luonnontieteeksi tai yksiselitteisesti hermeneutiikaksi, vaan Peter Illesin lailla voidaan ajatella, että psykoanalyysi edustaa eri-

koistapausta taiteellisesta teoriasta ja psykoanalyysin harjoittaminen on tiettyssä mielessä myös performanssitaideita.⁴

Psykoanalyysin perustaja Sigmund Freud (1856–1939) ei esittänyt psykoanalyysin epistemologisia sitoumuksia järjestelmällisesti. Freudin kirjoitusten pohjalta voidaan kuitenkin seurata hänen näkemystensä kehitystä, joka huipentuu artikkeliin ”Konstruktiot analyysissa”.⁵ Muut kirjoittajat, ennen kaikkea Peter Illes, ovat pyrkineet tutkimaan hänen järjestelmänsä, ja muutamat myöhemmät analyttikot ovat käsitelleet psykoanalyysin tieto-oppia ja tieteenfilosofiaa, esimerkiksi Carl Lesche, Alfred Lorenzer, Pentti Ikonen ja Eero Rechartt sekä Veikko Tähkä.⁶ Lisäksi monet filosofit ovat siivonneet psykoanalyysia tieto-opin näkökulmasta.⁷

Klassisen psykoanalyysin tieto-opillisista lähtökohdista saamme parhaan kuvan tarkastelemalla Sigmund Freudin kirjoituksia, varsinkin myöhäistuotantoa. Omalle näkökulmalleni tärkeitä taustavaikuttajia ovat Charles S. Peirce, Ludwig Wittgenstein ja Peter Illes.

Totuusteoriat psykoanalyysissa

Kuten Peter Illes huomauttaa, Freudin kirjoituksissa on merkkejä kaikista kolmesta tunnetuimmasta totuusteoriasta eli yhteensopivuus- ja vastaavuusteoriasta sekä pragmatistisesta teoriasta. Moninaisuus johtuu siitä, että psykoanalyysi ei ole vain teoreettinen rakennelma vaan myös hoitomenetelmä, jota sovelletaan ainutkertaisiin tilanteisiin.⁸

Esitellessään teoriaansa Freud pyrki aina liittämään sen aikaisempaan tutkimukseen ja perinteeseen. Tällöin uusi oppi otettaisiin helpommin vastaan ja se voitaisiin tulkita aikaisempien, vakiintuneiden käsitysten laajennukseksi ja täydennykseksi.⁹ Näin Freud vetosi *koherenssi- eli yhteensopivuusteoriaan* esitellessään teoriaansa tiedeyhteisölle. Hän pyrki osoittamaan, että ulkoisesta erilaisuudestaan huolimatta psykoanalyysi on loogisesti sidoksissa vallitseviin tieteellisiin käsityksiin ja kehittää niitä eteenpäin ja psykoanalyttiset käsitykset voidaan siksi luontevasti omaksua. Seuraava Kant-viittaus jatkokoon esimerkin:

”Psykoanalyysin oletus tiedostumattomasta sielullisesta toiminnasta näyttää – – toisaalta jatkavan korjausta, jonka Immanuel

»Analyttikko ja potilas tavoittelevat yhteisymmärrystä, ja vuorovaikutuksen on oltava kaksisuuntaista. Mikäli hoidossa sitoudutaan ainoastaan yhteisymmärrykseen, on vaarana suostuttelu ja käännytys, jotka jäytävät analyysikeskustelun rationaalisuutta.»

Kant kohdisti käsityksemme ulkoisesta havainnosta. Kuten Kant varoitti ylenkatsomasta havaintomme subjektiivisia edellytyksiä – –, niin psykoanalyysi varoittaa asettamasta tietoisuushavaintoa tiedostumattoman psyykkisen prosessin sijaan, joka on tuon havainnon kohteena. Kuten ei fyysisen niin ei myöskään psyykkisen tarvitse todellisuudessa olla sellainen kuin se meistä näyttää olevan.”¹⁰ (Sisäisen ja ulkoisen havainnon asemaa psykoanalyysissä käsitellään lähemmin jäljempänä.)

Lisäksi Freud pyrki liittämään tieteellisen ajattelun arkiajatteluun ja piti tieteenharjoittamista jalostettuna arkiajatteluna:

”Perimmältään tieteellinen ajattelutapa on aivan samanluonteista kuin se normaaliajattelu, jonka varassa me kaikki, niin uskovat kuin ei-uskovatkin, koetamme selviytyä jokapäiväisen elämämme pulmista. Eroavuuksia on vain muutamia kohdin, tieteellinen ajattelu kun [1] on kiinnostunut sellaisistakin seikoista, jotka eivät välittömästi tuota kouraantuntuvaa hyötyä, [2] pyrkii tarkoin poistamaan yksilöllisten tekijäin ja [3] tunneseikkojen vaikutuksen tuloksiinsa, [4] varmistaa huolellisemmin havaintojensa luotettavuuden, ennen kuin rakentaa päätelmänsä niiden varaan, [5] hankkii uusia havaintoja, joihin arkielämän välinein ei päästä, ja [6] eristää tuloksiin vaikuttavat tekijät muuntelemalla kokeita järjestelmällisesti.”¹¹

Freudin kanta ei tässä poikkeaa esimerkiksi Charles S. Peiracen esittämästä:

”Kaikki soveltavat tieteen menetelmää monenlaisiin tarkoituksiin ja lakkaavat soveltamasta vain kun eivät tiedä, miten sitä pitäisi käyttää.”¹²

Tätä kantaa, jonka mukaan tieteellinen ajattelu on jalostettua arkiajattelua, kuuluu osana *terveen järjen realismiin*.¹³

Yhteensopivuusteorialla on oma osansa psykoanalyttisessa hoitotilanteessa. Analyttikko ja potilas tavoittelevat yhteisymmärrystä, ja vuorovaikutuksen on oltava kaksisuuntaista.¹⁴ Mikäli hoidossa sitoudutaan ainoastaan yhteisymmärrykseen, on vaarana suostuttelu ja käännytys, jotka jäytävät analyysikeskustelun rationaalisuutta. Yhteisymmärrystä täytyy aina tavoitella järkipärisyyden puitteissa, ja tavoittelun on nojattava perusteiden esittämiseen ja viestinnän kaksisuuntaisuuteen.¹⁵ Analyttikko lausuu tietyn käsityksen (tulokinnan) ja mainitsee perusteita sen hyväksymiseksi mutta ei tuputa käsitystä. Siitä, miten potilas käsitykseen suhtautuu, analyttikko tekee omat

johtopäätöksensä ja tarvittaessa korjaa käsitystään. Käsitys on siis aluksi hypoteesi, ja kun potilas ja analyttikko voivat päästä siitä yhteisymmärrykseen, on hypoteesi osoittautunut todeksi tai riittävästi totuudenkaltaiseksi. Potilaan on ilmaistava myötelemielisyytensä paitsi sanoin myös teoin.¹⁶ Yhteisymmärrystä on kuitenkin pidettävä totuuden tunnusmerkkinä ja seurauksena, ei määritelmänä.

Myös *korrespondenssi- eli vastaavuusteorialla* on keskeinen osa psykoanalyysissa. Freud korosti usein, että *havainnot* ratkaisevat harkittaessa psykoanalyttisten käsitysten osuvuutta: ” – maailmaa voidaan oppia tuntemaan vain älyperäisesti, käsittelemällä huolellisesti tarkistettuja havaintoja.”¹⁷ Havainto tarjoaa takeet siitä, että käsitys on tosi, että jotain voidaan löytää *uudelleen*.¹⁸ Koska psykoanalyysissä käsitellään tutkimusaineistoa ja pyritään vaikuttamaan siihen ja aikaansaamaan muutoksia (vähentämään torjuntaa), tämä nivoo vastaavuusteorian yhteen *pragmatistisen totuusteorian* kanssa. Psykoanalyttisiä käsityksiä voidaan perustella sillä, että toimittaessa niiden mukaisesti saadaan aikaan tiettyjä *toivottuja käytännön vaikutuksia*. Psykoanalyttikko ei kuitenkaan voi havainnoida potilasta niin kuin laboratoriotieteilijä, joka havainnoi tutkimuskohdetta ja koettaa selvittää, miten se käyttäytyisi, jos ihmisiä ei olisi olemassa, koska analyysi perustuu nimenomaan inhimilliseen vuorovaikutukseen. Psykoanalyysiin – kuten muuhunkin inhimilliseen toimintaan – sisältyy siksi riskinoton ja uskalluksen osatekijä.

Tiedostumattomien prosessien olettamista Freud perustelee seuraavasti:

”Jos sitten vielä osoittautuu, että voimme toimia menestyksellä, kun oletamme tiedostumattomien psyykkisten prosessien olemassaolon, ja voimme vaikuttaa tarkoituksenmukaisesti niiden avulla tietoisiin prosesseihin, niin olemme saaneet tämän menestyksen kautta selvän osoituksen oletetusta olemassaolosta.”¹⁹

Freudille käytännön menestykset tarjosivat riittävän osoituksen oikeassa olemisesta, ja tässä suhteessa hänen asenteensa on pohjimmiltaan pragmatistinen, vaikka hän esittääkin olemassaolon oletuksia.²⁰ Me saatamme suhtautua asiaan varauksellisemmin ja muistuttaa, että voimme saada aikaan haluamamme lopputuloksen myös toimiessamme virheellisten käsitysten varassa (ns. Gettierin paradokseissa hyvä onni peruuttaa huonon onnen).²¹ Ratkaisevaa on kuitenkin se, että tuo virheellisyys voi paljastua ajan ja kokemuksen myötä, varsinkin kun pyrimme kuvaamaan vaikutusmekanismeja. Niinpä atomistinen tiedonkäsitys on korvattava prosessuaalisella. On omaksuttava *fallibilistinen* asenne: tutkijan on oltava aina valmis tarkistamaan käsityksiään, ”meidän on oltava aina valmiita oppimaan jotakin *täysin* uutta”, sillä ”jokaisessa vakavammassa ongelmassa epävarmuus ulottuu juuriin saakka”.²²

Freud oli perillä fallibilismin hengestä, sillä hän huomauttaa: ” – pidätämme itsellemme oikeuden muokata päätelmiämme, kun käsityksemme muuttuvat.”²³ Kokemus on Freudille ja useille myöhemmille analyttikoille tärkein peruste, ja spekulatiivinen metapsykologia on tarvittaessa voitava hylätä kokemuksen hyväksi; se on ”vain apurakennelma, joka on hylättävä, kun se osoittautuu hyödyttömäksi, ja sen korvaaminen toisella ei paljonkaan muuta kuvaus- ja järjestystyömme tuloksia”.²⁴ – Charles S. Peirce kuvasi tieteen prosessia ja käsitysten päättymätöntä muodostamista vuonna 1878 seuraavasti:

”Olemme nähneet, että käsityksellä (*belief*) on täsmälleen kolme ominaisuutta: yksi, me olemme siitä tietoisia; kaksi, se tynnyttää ärtymystä, jonka epäily herätti; ja kolme, se synnyttää luonteesemme toimintasäännön eli lyhyesti sanottuna *tottumuksen* (*habit*). Koska se tynnyttää ärtymyksen, jonka epäily herätti ja joka oli ajattelun syy, ajattelu raukenee ja vaipuu lepoon sillä hetkellä kun käsitys on saavutettu. Mutta koska käsitys on toimintaohje, sen soveltaminen johtaa uuteen epäilyyn ja uuteen ajatteluun, ja niinpä käsitys merkitsee paitsi pysähdyskohtaa samalla myös uuden ajattelun alkupistettä.”²⁵

Tämä voidaan yhdistää Freudin kuvaukseen psykoanalyysin päättymättömyydestä, kuten seuraavassa jaksossa ilmenee.

Freudin myöhäisistä käsityksistä

Freudin tärkeimmät ja syvällisimmät tieto-opilliset pohdinnat löytyvät kahdesta myöhäisestä artikkelista vuodelta 1937: ”Konstruktiot analyysissä” ja ”Analyysin päättymisen ja päättymättömyys”.²⁶ Artikkeleissa korostuu totuuden *intersubjektiiivisuusteorian* merkitys tavalla, joka tekee psykoanalyysistä olemaisen tieto-opillisen järjestelmän.

Edellisessä artikkelissa Freud tarkastelee konstruktioiden ja rekonstruktioiden (rakennelmien eli sommitelmien sekä ennallistuksien) asemaa psykoanalyttisessa hoidossa. Hän toteaa, että analyytikon on ”arvattava tai oikeammin sanottuna *konstruoitava* unohdettu asia niistä merkeistä, joita se on jättänyt jälkeensä”.²⁷ Psykoanalyysia voidaan verrata arkeologin työhön, jossa yhtä lailla rekonstruoidaan esimerkiksi rakennus raunioiden avulla, mutta analyysissä konstruktiot on ”vain esityötä”. Kuten Peter Illes huomauttaa, konstruktion ja rekonstruktion välille olisi tehtävä selvempi ero kuin Freud muotoilee.²⁸ Rekonstruktiot osiaankin on arkeologin työtä, kuten Freud kuvaa, mutta analyytikon työ on monessa suhteessa paremminkin konstruktiota ja niin muodoin lähempänä arkkitehdin kuin arkeologin työtä, kuten Illes osoittaa. Kun analytikko esittää konstruktiota, niissä ei olekaan ratkaisevaa tuntemattoman menneisyyden luotettava ennallistaminen vaan uuden, toimivan rakennelman luominen.²⁹ Psykoanalyttinen konstruktiot on osiaankin arvailua, ja konstruktiota rakennetaan vähitellen terapian edetessä. Konstruktion toimivuus on sen tärkein totuuskeriteeri, ja konstruktiot ”on myös purettava, ellei niille saada tukea”.³⁰ Tässä kohden psykoanalyysi etäännyttää korrespondenssteoriasta ja tukeutuu koherenssiin, mutta tämänkin on viime kädessä puolustettava itseään pragmaattisesti. Joka tapauksessa potilaan ja analyytikon yhteisymmärrys on välttämätön tekijä hoidon onnistumisessa. Potilaalle esitellään tarina, jonka totuudenmukaisuutta ei voida täysin varmistaa, koska sisältö on subjektiivinen ja affektiivinen ja eri osapuolet ovat voineet aikoinaan tulkita jonkin tilanteen eri tavoin.³¹ Freud ei kuitenkaan halua luopua vastaavuusteoriasta tyystin, vaan hän tähdentää, että konstruktiot ”tuo takaisin kappaleen kadotettua elämänhistoriaa” eli että konstruktiot sisältävät ”totuuden hitusia”.³² Terapian kannalta lopputulos on myönteinen:

”Usein käy niin ettei potilasta saada muistamaan torjuttua. Sen sijaan asianmukaisesti suoritettu analyysi saa hänet vakuuttamaan konstruktion oikeellisuudesta, mikä terapeuttisesti vaikuttaa samoin kuin uudelleen löydetty muistikuva. Millaisissa oloissa

näin tapahtuu ja kuinka käy mahdolliseksi, että näköjään epätodellinen korvike kuitenkin aikaansaa täyden vaikutuksen, siinä on aihetta myöhemmälle tutkimukselle.”³³

Psykoanalyysissä on käytännössä oletettu, että analyytikon konstruktiot yrittävät kuvata todellisia historiallisia tapahtumia, joiden todentaminen on vaikeaa vain käytännön syiden takia. Tällaisen ennako-oletuksen mukaan psykoanalyttiset konstruktiot ovat objektiivisia. Objektiivisuuden esteenä on kuitenkin se, että psykoanalyttisiä tulkintoja ei voida todentaa menetelmällä, joka olisi riippumaton psykoanalyttisestä teoriasta, sekä se, että jokaiseen psykoanalyttiseen tulkintaan sisältyy väistämättä subjektiivisia aineksia. Tämä liittyy psykoanalyttiset tulkinnat konstruktivistisen ja hermeneuttisen tulkintakäsityksen piiriin.³⁴ Konstruktioiden tärkeimpänä ominaisuutena ei siksi ole pidettävä sitä, että ne paljastaisivat historiallisia tapahtumia luotettavasti ja näin parantaisivat potilaan (kuten maallikot usein ajattelevat psykoanalyysin tekevän), vaan sitä, että ne antavat tilanteille merkityksiä ja tarjoavat potilaan mielijohteille ”lähtökohdan, josta voi löytyä tie eteenpäin”, ja pitävät analyysityöskentelyn liikkeessä.³⁵

Konstruktioiden yhteydessä käy myös ilmeiseksi, miksi psykoanalyysia voitaisiin nimittää performanssitaiteeksi, kuten Peter Illes tekee.³⁶ Freud lähestyy myöhäiskirjoituksessaan konstruktionistista tulkintakäsitystä, jota voitaisiin Illesin tavoin luonnehtia myös ”runollis-taiteelliseksi”. Taiteellisessa tulkintakäsityksessä korostuu tulkitsijan subjektiivisuus ja persoonallisuus: ”joku toinen analytikko samassa tilanteessa käyttäisi toisenlaista, hänelle luonteenomaista konstruktiota”.³⁷ Analytikko joutuu luottamaan myös tiedostumattomiin vastaisiin, joita vastatransferenssi synnyttää.³⁸ Konstruktion onnistuneisuus riippuu paitsi sisällöstä myös sanamuodosta ja oikeasta esitysajankohdasta.³⁹ Näiden ulkoisten seikkojen kohdalla korostuu analyytikon maku ja muotoilutaito, ja onnistuneet konstruktiot pitävät analyysin liikkeessä: konstruktiot merkitsevät paitsi pysähdyskohtaa myös uuden käsittelyvaiheen alkupistettä.⁴⁰

Terapiassa sekä potilas että analytikko ovat performanssitaiteilijoita, mutta heidän lähtökohdansa ovat erilaiset. Terapiatilanne ja transferenssisuhde toimii näyttämönä, jolla potilas esittää oireitaan. Analytikko johdattaa potilasta sellaiseen tietoisuuteen, että tämä pystyy lopulta luomaan itse oman ”teoksensa” ilman ohjaajan apua, vapaana dissosiaation rajoituksista.⁴¹ – Jos Illes puhuu psykoanalyttisen terapian yhteydessä performanssitaiteesta, niin Arnold Goldberg ja Stephen H. Knoblauch korostavat terapiakeskustelun musiikillisia piirteitä: Goldberg ja Knoblauch vertaavat psykoanalyysia vastaavuuksiin improvisointiin, Knoblauch jazz-improvisointiin; he kiinnittävät huomiota siihen, että epämusikaalisuudestaan kuuluisa Freud kehitti terapiamenetelmän, jossa sonorisen vuorovaikutuksen pienimmillään vivahteilla on tärkeä merkitys.⁴² Eero Rechartt puolestaan muistuttaa, että psykoanalyttisen teorian formalisointi on vielä alkuvaiheissaan ja siksi ”on myös tajuttava sen sisältämä musiikki”.⁴³

Jälkimmäinen artikkeli ”Analyysin päättymisen ja päättymättömyys” kuvaa psykoanalyysin tiedollista avoimuutta: analyysi on päättymätöntä toimintaa, eikä yksityiselle analyysille voida osoittaa selkeää päätepistettä. Tämä käsitys tähdentää tiedon prosessuaalisuutta (vastakohtana atomismi). Tässäkin korostuu intersubjektiiivinen totuusteoria: Freud vertaa analyysisuhteita opettaja–oppilas-suhteeseen, jossa analytikko

toimii totuutta rakastavana pedagogina.⁴⁴ Analyytikko ei tarjoa ”oikeaa käsitystä” suoraan potilaille vaan Sokrateen lailla ohjaa potilasta löytämään sen itse; psykoanalyysissa paitsi tavoitellaan totuutta myös osoitetaan, *miten* sitä tavoitellaan.⁴⁵ Kuvaus psykoanalyysin päättymättömyydestä puolestaan vastaa realismin käsitystä tieteen luonteesta: tieteen käsitykset lähestyvät tuntematonta totuutta asyymptootin lailla mutta eivät saavuta sitä koskaan, ja siksi tieteellinen tutkimus on päättymätöntä; samanlainen päättymättömyys (jota ei saa sekoittaa päättämättömyyteen) luonnehtii psykoanalyysiakin.⁴⁶ Koska analyysin eteneminen on jatkuvaa (käsitteen ajallisessa ja matemaattisessa mielessä), on lopetushetken määrittäminen aina jossain määrin sopimuksenvaraista, niin kuin sorites-paradokseiksi kutsutuissa tapauksissa.

Kuten Peter Illes huomauttaa, Freudin tuotanto osoittautuu totuusteoriain osalta monipuoliseksi eikä voida sanoa, että klassinen psykoanalyysi sitoutuisi yhteen totuusteoriaan.⁴⁷ Freud ei luovu vastaavuusteoriasta tyystin, ja yhtäpitävyysteoriolla on osansa sekä puolustettaessa analyysia tiedeyhteisössä että tavoiteltaessa totuutta potilaan kanssa. Molemmat totuusteoriat nojaavat pragmaattiseen totuusteoriaan, sillä käytäntö on Freudille tärkein puolustus ja oikeutus. Monipuolisuus johtuu psykoanalyysin itsensä luonteesta: analyysi on käytännön toimintaa ja tältä osin lähellä luonnontiedettä, mutta se ei ole yksinomaan luonnontiedettä vaan itsetajuisen persoonan tutkimista ja korjaamista; psykoanalyysi ei rajoitu tiedollisuuteen (kognitiivisuuteen), vaan transferenssi- ja vastatransferenssisuhteet ovat affektiivisten tekijäin (halun, rakkauden, vastavuoroisuuden) määrittämiä. Myöhäiskirjoituksissaan Freud muuttuu pessimistisemmäksi ja etäännyttäväksi korrespondenssiteorian mukaisista käsityksistä, mutta pragmaattinen katsanto säilyy tärkeänä.

Teorian monipuolisuutta ei pidä käsittää puutteeksi, vaan Freudin järjestelmä havainnollistaa ideaa, jota Charles S. Peirce kuvasi näin:

”Päätelyn ei pitäisi muistuttaa ketjua, joka on vain niin vahva kuin heikoin lenkki, vaan vaijeria, jonka säikeet voivat olla ohuitakin, kunhan niitä on riittävän paljon ja ne ovat keskenään punoksissa”.⁴⁸

Psykoanalyysia on siis arvioitava *totuutta synnyttävänä järjestelmänä*, jonka prosesseissa totuusteoriat asettuvat paikoilleen ja muodostavat verkoston.⁴⁹

Havainto

Psykoanalyttisen teorian mukaan ihminen saa tietoa *havainnon* kautta. Freudin fylogeneettisen, neurologis-psykologisen teorian mukaan psyykemme kuuluu *havainto-tietoisuus-järjestelmään*.⁵⁰ Tiedostumattomat prosessit lähettävät nopeita, epäjatkuvia varaumahermotuksia havainto-tietoisuusjärjestelmän läpi ja vastaanottavat havaintoja aistinelimistä. Tämä teoria tuntuu kuitenkin jättävän huomiotta sen, että jo havaintoihin sisältyy päättelyä, psyykkistä työtä.⁵¹ Freudin teoria tuntuisi kuitenkin selittävän sitä, kuinka *huomio* kohdistuu aistimuksiin valikoiden ja tekee joistakin aistimuksista *havaintoja*. Havainnosta tulee tietoa kriittisen tutkistelun jälkeen.⁵²

Veikko Tähkä huomauttaa: ”Analyytikon mieli on hänen

ainoa tiedonlähteensä.”⁵³ Analyytikon kuten muidenkin ihmisten havainnot ovat aina *sisäisiä* ilmiöitä, silloinkin kun hän havainnoi ulkomaailman olioita, esimerkiksi potilasta. Kaikki yksittäiset havainnot ovat väistämättä subjektiivisia ja sisäisiä, vaikka ne viime kädessä *yleisesti* ovatkin intersubjektiivisten seikkojen (”teorian”) määrittämiä, emmekä pääse välittömään kosketukseen tuntemattoman ulkoisen todellisuuden kanssa.⁵⁴ Jotta havainnoista voisi tulla tietoa, niiden täytyy ”rekisteröityä ja tulla arvioituksi lukemina ja tapahtumina [jonkun] havainnoitsijan mielessä”.⁵⁵ Tietoa voidaankin pitää kolmipaikkaisena relaationa: joku tietää jotain jostakin.

Kokemusmaailmamme on siis yksityinen ja sisäinen. Voidaanko tätä käsitystä yhdistää Charles S. Peircen käsitykseen, jonka mukaan sisäisetkin seikat saadaan tiedoksi havainnoimalla *ulkoisia*?⁵⁶ On huomattava, että Tähkän ”sisäinen” ja Peircen ”ulkoiset” eivät kuulu samaan käsittejärjestelmään eikä niitä siksi voida pitää toistensa vastakohtina.⁵⁷ Tähkällä ”sisäinen” tarkoittaa sitä, että havainnonsisällykset ovat jo kulkeneet mentaalisen kojeiston lävitse, ennen kuin ne saapuvat tietoisuuden huomion ulottuville. Peircellä ”ulkoiset” tarkoittaa sitä, että havainnonsisällykset saapuvat tietoisuuden huomion ulottuville tämän ulkopuolelta, eivät intuitiivisesti tietoisuuden ”sisältä”, eikä meillä siis ole suoraa pääsyä näiden havainnonsisällysten lähteisiin.⁵⁸ Peircekin tähdentää, että havaintoihin sisältyy jo päätelyn osuus.⁵⁹

Sekä Freudin⁶⁰ että Peircen mukaan *havaitsemme* yhtä lailla sekä ulkoiset että sisäiset seikat ja nämä seikat ovat havainnoivan psyykkisyyden ulkopuolella. Tähkä puolestaan korostaa sitä, että havaintoaine saapuu havainnoivan egon luo mieleemme sisäisten prosessien muokkaamana, valmistamana ja valikoimana. Tähkä edustaa yleisesti kannatettua näkemystä, jonka mukaan emme pääse välittömästi kosketuksiin jäsentymättömän, ”objektiivisen” todellisuuden kanssa vaan havaintoihin sisältyy tulkintaa.

Havaintojen teoriasidonnaisuuden ongelma on askarruttanut filosofeja jo antiikista ja uudella ajalla ainakin Immanuel Kantista alkaen.⁶¹ Meillä ei voi olla puhtaita havaintoja, sillä emme voi olla ”käsityksettömässä tilassa”⁶² vaan meillä on asioista aina jo jokin käsitys (sanokaamme sitä vaikkapa myyrtiksi), joka ohjaa havaintojamme:

”Kaikki koettelu, kaikki oletuksien oikeaksi ja vääräksi osoittaminen tapahtuu jo jonkin järjestelmän puitteissa. Tämä järjestelmä ei ole mikään enemmän tai vähemmän mielivaltainen ja epäilyttävä lähtökohta kaikille argumenteille, vaan se kuuluu osana sen olemukseen, mitä sanomme argumentiksi. Järjestelmä ei ole niinkään lähtökohta kuin argumenttien elinympäristö.”⁶³

”Kritiikin täytyy kohdistua joihinkin olemassaoleviin uskomuksiin, jotka (dogmaattiset) uskomukset tarvitsevat kriittistä tarkastelua. Kriittisyys tarvitsee raaka-aineekseen enemmän tai vähemmän dogmaattisesti hyväksytyjä teorioita tai käsityksiä.

Tieteen täytyy siis alkaa myyteistä ja myyttien kriitistä, ei havaintojen keräämisestä eikä jonkin kokeen keksimisestä vaan myyttejä ja maagisia tekniikoita ja käytäntöjä koskevasta pohdinnasta.”⁶⁴

Ei ole aina selvää, ohjaavatko käsitykset (jäsentyneen eli propositionaalisen sekä jäsentymättömän tiedon muodossa) ensin havaintoja vai johtavatko havainnot käsitysten tarkistamiseen; vaikuttaa siltä, että nämä prosessit etenevät vastavuoroisesti ja

punoutuvat toisiinsa. Seuraavat Wittgensteinin pohdinnat vaikuttavat erinomaisen osuvilta:

”Mytologia voi joutua takaisin juoksevaan tilaan, ajatusten joenuoma voi siirtyä paikaltaan. Erotan kuitenkin toisistaan veden liikkeen joenuomassa ja uoman siirtymisen, vaikka niiden välillä ei olekaan jyrkkää eroa.

– – Pitää kuitenkin paikkansa, että samaa lausetta voidaan käsitellä milloin lauseena, jota kokemus voi koetella, milloin koettelemisen sääntönä.”⁶⁵

”Ja eikö minun ole myönnettävä, että lauseita käytetään usein logiikan ja empirian rajamailla niin, että niiden mieli vaihtelee rajan puolelta toiselle, ja niitä käsitellään milloin normin, milloin taas kokemuksen ilmaisuina.”⁶⁶

Wittgenstein kuvaa oivallisesti tilannetta, jossa havaintoa ei aseteta ennakkokäsitysten (esimerkiksi Kantin kategorioiden) yläpuolelle eikä käsityksiä havainnon yläpuolelle vaan nämä kehkeytyvät (emergoituvat) vahvastaan toisiaan vastavuoroisesti eikä ole mahdollista sanoa, kumpi oli ensin. Näkemys on ilmeisen antifundamentalistinen. Ilmiöön voitaisiin soveltaa Nelson Goodmanin ja muiden esittelemää *pohdintatasapainon* käsitettä:

”Asian ydin on siinä, että niin säännöt kuin yksityiset päätelmätkin oikeutetaan sovittamalla ne yhteen. *Sääntöä korjataan, jos se sallii päätelmän, jota emme halua hyväksyä; päätelmä hylätään, jos se rikkoo sääntöä, jota emme halua korjata.* Oikeutusprosessissa on kysymys sääntöjen ja hyväksytyjen päätelmien hienovaraisesta yhteensovittamisesta; ja saavutettu yhtäpitävyys on ainut oikeutus, jota kumpikin tarvitsee.”⁶⁷

Freud kannatti yllättävän modernia kantaa, kuten käy ilmi artikkelin ”*Triebe und Triebchicksale*” (1915) alusta.⁶⁸ Freud viittaa ensin René Descartesin ja G. W. Leibnizin oppiin (totuuden evidenssiteoriaan), jonka mukaan tiede on rakennettava selkeiden ja tarkkarajaisten (*clair & distinct*) peruskäsitteiden varaan, ja huomauttaa, että itse asiassa käsitteiden on oltava tietyssä määrin epätarkkoja – onhan fysiikan peruskäsitteidenkin, kuten voiman ja aineen, sisältö muuttunut ajan kuluessa.⁶⁹ Freudin mukaan tiede alkaa kuvaamalla ilmiöitä (*Erscheinungen*) ja ”ryhmittelemällä, järjestämällä ja asettamalla niitä yhteyksiinsä. – – Jo kuvattaessa aineistoon sovelletaan tiettyjä abstrakteja ideoita, joita ei tietenkään ole saatu yksinomaan uudesta kokemuksesta”. Käsitteiden merkityssisältöä selvennetään alussa ”viittaamalla toistuvasti havaintoaineistoon, josta ne näyttävät olevan lähtöisin mutta *joka todellisuudessa alistuu niille*”.⁷⁰ Freud lähestyy tässä jo konstruktionistista (idealista) todellisuuskäsitystä, jonka mukaan luomme itse todellisuuden; äärimmäiset konstruktionistit voisivat esittää, että painovoimakin on vain sosiaalinen konstruktio.⁷¹ Luonnontieteen ja terveen järjen näkökulmasta vahva idealismi on katteetonta, mutta humanistisissa tieteissä konstruktionismi on *tiettyyn rajaan* asti hyväksyttävissä ja käsityksemme tosiaankin vaikuttavat havaintomme kohteeseen, *sikäli kuin havainto kuuluu osana tuohon kohteeseen.*

Selvimmän esimerkin tarjonnee taiteen vastaanotto: ”Taideteos on heikko vastustaja. Tarvitsee vain heittäytyä pen-seäksi.”⁷² Taideteos on tietyllä tapaa aina yhtä kuin vastaanottokokemuksensa, ja kokemukseen vaikuttaa se, miten teokseen

ennalta suhtaudumme; voisi sanoa, että teos pyrkii täyttämään odotuksemme, olivat ne millaisia hyvänsä. Jos lähdemme siitä, että Jean Sibeliuksen 4. sinfonia on ”aika tylsä kappale”, teos vastaa parhaansa mukaan oletuksemme, sillä havainnoimme mieluusti vain seikkoja, jotka vahvistavat kulloistakin käsitystämme.⁷³ Niinpä asianmukaisessa taideanalyysissä olisi – siinä määrin kuin se on mahdollista – kuvattava myös analyysoijan ennakkokäsitykset, joiden vallassa hän on teosta lähestynyt ja jotka ovat ohjanneet häntä valikoimaan tiettyjä seikkoja ja jotka ovat ehkä muuttuneet.⁷⁴ Vastaavanlainen konstruktionismi ja luova taiteellisuus ilmenee myös psykoanalyttisessa hoidossa, jossa rekonstruktion totuudenmukaisuutta ei useinkaan voida osoittaa sitovasti (eikä se välttämättä ole mielekästäkään) vaan on vain luotettava rekonstruktion synnyttämiin vaikutuksiin ja vakuuttumisen tunteeseen (eräänlaiseen esteettiseen elämykseen). Tällaista totuutta nimitetään *elämykselliseksi totuudeksi* vastakohtana historialliselle totuudelle (joka on filosofisesti jo sangen ongelmallinen käsite). Elämyksellistä totuutta voidaan hyvin syin nimittää totuudeksi, koska sillä on totuuden pragmaattiset tunnusmerkit – se on riittävästi totuudenkaltainen.

Menettelytavoista

Tieteen käsitteiden ekstensio (merkitysala) vakiintuu nopeammin kuin intensio (käsitesisältö). Ekstensio määritellään referenssillä (viittaussuhteella). Psykoanalyysi luo samanaikaisesti sekä käsitteet että niiden käytösäännöt.⁷⁵ Freud kuitenkin tähdentää:

”Käsitteet ovat siis tarkkaan ottaen luonteeltaan sopimuksia (*Konventionen*), mutta kaikki riippuu siitä, ettei niitä valita mielivaltaisesti vaan niiden ja empirisen aineiston välille määritetään merkityksellisiä suhteita, joita oletetaan arvatuksi jo ennen kuin ne voidaan tietää ja todistaa”.⁷⁶

Tässä on pääpiirtein kuvattuna klassinen tieteellinen menettelytapa, jota yleensä pidetään päättelyn perusnäkökulmana: hypoteettis-deduktiivinen menetelmä.⁷⁷ Ensin arvataan käsitteiden suhde aineistoon (hypoteesin esittäminen eli abduktio), sitten otetaan selvää niiden luonteesta (induktio) ja todistetaan hypoteesien seuraukset oikeiksi (deduktio). Abduktiovaiheessa luotetaan intuitioon, joka tarkoittaa sekä Freudilla että esimerkiksi Arthur Schopenhauerilla kokemusta tässä ja nyt havaitusta – ei järkeä, joka nojaa abstraktioihin.⁷⁸ Intuitio vastaa mielijohdetta (*Einfall*), jolla on keskeinen osa psykoanalyysissä. Induktion ja deduktion avulla käsityksistä tehdään käyttökelpoisia ja ristiriidattomia.

Freud tähdensi toistuvasti psykoanalyysin kokemusperäisyyttä: viime kädessä kokemus ja havaintojen teko ohjaa tieteellisten käsitysten muodostumista.⁷⁹ Psykoanalyttinen totuus-teoria yhdistää siis vastaavuusteoriaa ja pragmaattista teoriaa, ja pragmatiikka alistetaan kokemukselle, koska kliininen menestys ratkaisee kelpoisuuden.⁸⁰ Menestys ei kuitenkaan voi ratkaista kelpoisuutta lopullisesti: mehän voimme toimia menestyksekkäästi ristiriitaistenkin käsitysten varassa (*ex falso sequitur quodlibet*). Niinpä psykoanalyttinen totuudenetsintä on päättymätöntä toimintaa, jonka kuluessa mikä tahansa käsitys voidaan ottaa tarkistuksen kohteeksi.

Psykoanalyttinen spekulatio (johon Freud oli mielis-

»Psykoanalyysi pyrkii lisäämään yksilön itsetuntemusta ja valinnanvapautta sekä osoittamaan, kuinka tätä tavoitellaan. Tarkoituksena on siis tiedon lisääminen, ja päämääränä on tieto sinänsä, ei niinkään oireiden välitön lievittäminen, vaan lievittymisen oletetaan seuraavan tiedon lisääntyessä.»

tynyt) puolestaan muistuttaa matemaattis-aksiomaattista menetelmää. Jostakin olettamuksesta johdetaan sen seuraukset sitoutumatta olettamuksen totuuteen:

” – meidän on sallittua tai pikemminkin meidän velvollisuu-
temme on ensin viedä jokin oletamus loogiseen johtopäätök-
seensä asti, kunnes se joko kaatuu tai saa vahvistuksen.”⁸¹

Freudin ja muiden metapsykologisille spekulatioille (fantasioille eli hypoteeseille) on siksi osattava antaa oikea arvo: niitä ei esitetä sellaisin totuusvaatein kuin kliinisiä teorioita, ja niiden uskottavuus ilmenee vasta kun aksiomatin seuraukset on selvitetty ja niitä voidaan koetella. Freudin kuolemanvietteoria (erityisesti kirjoituksessa ”Mielihyväperiaatteen tuolla puolen”) tarjoaa esimerkin tuollaisesta kehittelystä. Freud kuvasi omaa suhtautumistaan näin:

”Minulta voitaisiin kysyä, olenko minä itse vakuuttunut tässä kehittelystä olettamuksista. Vastaukseni kuuluu, etten ole itse vakuuttunut niistä enkä yritä saada muita ihmisiä vakuuttuneiksi. Tai tarkemmin sanoen en tiedä, kuinka pitkälle uskon niihin. Minusta vakuuttumisen tunteenomaisen tekijän ei pitäisi lainkaan vaikuttaa tässä asiaan. Onhan mahdollista seurata jotakin ajatuskulkua niin pitkälle kuin se johtaa vain tieteellisestä mielenkiinnosta tai, mikäli niin halutaan sanoa, kuin *advocatus diaboli*, joka silti ei ole myynyt itseään paholaiselle. – – Tämänlaatuinen ajatuksen kehittäminen loppuunsa ei kuitenkaan ole mahdollista muuten kuin jatkuvasti yhdistelemällä tosiasia-aineistoa pelkäämään ajateltuun ja siten etäännyttämällä kauaksi empiirisistä havainnoista.”⁸²

Tällainen varauksellinen pohdiskelu on kaukana muutamien Freudin kriitikoiden maalailemasta ”vahingollisesta ideologiasta vallankäytöstä”.

Freudin kirjoituksissa on monia kiinnostavia vihjauksia, joiden seurauksia hän ei lähemmin kehittele. Kiinnostavalta vaikuttaa esimerkiksi Freudin viittaus fysiologian tai kemian ”kuvakieleen” (*Bildersprache*), joka tuntuu lähestyvän Ludwig Wittgensteinin kielipeli-käsitettä.⁸³ Ovatko luonnontieteet vain kuvakieltä tai kielipelejä, joiden vakuuttavuus perustuu niiden tuttuuteen?⁸⁴ – Vaikuttaa siltä, etteivät Freudin tieto-opilliset käsitykset olleet vanhoillisia eivätkä kaavamaisia, vaan hän yhdisteli eri teorioita omintakeisella tavalla, mikä johti hänet

vapaaksi positivismiin kahleista. Toisaalta syntyy vaikutelma, ettei hän aina osannutkaan seurata kiinnostavimpia ideoitaan.

Ilmeisen antipositivistinen piirre on esimerkiksi lääkärin persoonallisuuden ottaminen mukaan hoidon onnistumiseen vaikuttavaksi tekijäksi. Luontevimmalta tuntuisi ajatella, että lääkärin määräämä lääke se joko parantaa potilaan tai ei paranna ja tätä voidaan havainnoida kokemusperäisesti. Mutta kuinka ottaa huomioon ”lääkärintakkiefekti”, joka voi ilmetä vaikkapa siten, että tohtori Mäkisen määräämä Prozac tehoaa paremmin kuin tohtori Jokisen? Ilmiö ei rajoitu psyykkisiin sairauksiin, vaikka Freud seuraavassa niihin keskittyikin:

”Ei ole nykyaikainen väite vaan muinaisten lääkärin toteamus, ettei näitä [sielullisia] sairauksia paranna lääke vaan lääkäri, toisin sanoen lääkärin persoonallisuus, sikäli kuin hän harjoittaa psyykkistä vaikutusta sen kautta.”⁸⁵

Tässä on parantavaksi tekijäksi nostettu subjektiivinen tekijä, jota ei juuri käy mitaten määrittäminen. Vaikutusta voidaan toki tutkia selvittämällä eri lääkärin hoitotuloksia, mutta siinä ei paneuduta itse vaikutuksen *laatuun*, joka voidaan tavoittaa fenomenologisin menetelmin mutta ei positivistisin.⁸⁶ Tämä asettaa vaatimuksia myös lääkärin persoonan kouluttamiselle.

Tiedolliset hyveet

Psykoanalyysi pyrkii lisäämään yksilön itsetuntemusta ja valinnanvapautta sekä osoittamaan, kuinka tätä tavoitellaan. Tarkoituksena on siis tiedon lisääminen, ja päämääränä on tieto sinänsä, ei niinkään oireiden välitön lievittäminen, vaan lievittymisen oletetaan seuraavan tiedon lisääntyessä.⁸⁷ Tavoite vaikuttaa hyve-epistemologian mukaiselta: tietoa arvostetaan sinänsä, ja motivoivana tekijänä on tiedon lisääminen.⁸⁸ Voimme sanoa, että psykoanalyysi pyrkii parantamaan potilasta *akrasian* eli tahdonheikkouden tai heikkoluonteisuuden tilasta,⁸⁹ ja tämä tapahtuu muun muassa samastumalla terapeuttiin eli jäljittelemällä häntä.⁹⁰ Akrasian tilasta potilas johdatetaan älyllisen itsehillinnän mahdollisuuteen, jossa hän kykenee käsittelemään mielensisältöjään vapaasti, ilman pakonomaisuutta.⁹¹ Psykoanalyysin ansiona on egon jaottelu autonomiseen ja defensiiviseen osaan,⁹² sillä tämä auttaa jäsentämään akrasian tilaa psykodynamiikan avulla. Kun psykoanalyysi saa vähitellen aikaan luonteenmuutoksen, itsehillintä tulee osaksi potilaan persoonallisuutta ja muuttuu todelliseksi hyveeksi.

Linda T. Zagzebski luettelee esimerkiksi seuraavat älylliset hyveet: harkitsevaisuus, hellittämättömyys, nöyryys, tarkkuus, joustavuus, rohkeus, huolellisuus, avarakatseisuus, rehtiys, itsenäisyys, oivaltavuus, vapaus toiveajattelusta ja kyläntyneisyydestä.⁹³ On myös osattava tasapainottaa eri hyveitä keskenään tilanteen vaatimusten mukaan, ja on osattava tasapainottaa yksityisiä hyveitä ääripäidensä välillä (huolimatomuus – huolellisuus – saivartelu). Hyveiden vaikutus- ja toiminta-alat menevät käytännön elämässä usein hiukan päällekkäin. ”Ylätason” hyveeksi, joka koordinoi älyllisiä hyveitä keskenään sekä moraalisten hyveiden kanssa, Zagzebski ehdottaa käytännön viisautta, Aristoteleen *fronesista*.⁹⁴ Tällaisen elämänhallinnan tavoittamiseen voidaan psykoanalyttisen hoidon sanoa potilaita ohjaavan.

Kaikki psykoanalyttikot eivät välttämättä noudata hyveitä, vaan jotkut turvautuvat dogmatismiin ynnä muihin paheisiin, joilla kartetaan tiedollista kosketusta todellisuuteen.⁹⁵ Voidaan kysyä, ovatko tällaiset terapeutit psykoanalyttikkoja muutoin kuin nimellisesti. Psykoanalyysin kriitikot ovat usein keskittyneet arvioimaan tällaisten analyttikkojen toimintaa ja antaneet ymmärtää, että nämä analyttikot edustaisivat psykoanalyysin parhaimmistoa, että näiden toiminta olisi *hyvää* psykoanalyysia, ja sivuuttavat analyttikot, jotka työssään ja kirjoituksissaan noudattavat älyllisiä hyveitä; samalla kriitikot sivuuttavat sen, että ongelmasta käydään kriittistä keskustelua psykoanalyysin piirissä. Näin menetellessään kriitikot tuskin menettelevät kovin hyveellisesti.

FILOSOFIA PSYKOANALYYSIN NÄKÖKULMASTA

Kun olemme tarkastelleet vaatimuksia, joita psykoanalyysille voidaan filosofian näkökulmasta esittää, tuntuu kohtuulliselta, vaikkakin hiukan huimapäiseltä kääntää katseen suunta ja tutkia, mitä psykoanalyysi voisi lausua filosofianharjoituksesta. Aihetta ei ole paljon käsitelty, ja seuraavat huomiot perustuvat lähinnä Sigmund Freudin ja Reuben Finen kirjoituksiin. Käsittelemme ensin filosofiaa ylimalkaan, sitten ymmärtämistä ja lopuksi skeptisismiä.

Filosofia ylimalkaan

Psykoanalyysin historioitsija Reuben Fine arvioi psykoanalyysin ja filosofian suhdetta melko suorasukaisesti ja esittää kaksi tärkeää huomiota:

(1) Psykoanalyysi suhtautuu kriittisesti kaikkiin olemassa oleviin filosofian suuntauksiin. Jonkin filosofian kaavamainen soveltaminen voi olla merkki puolustusoperaatiosta.

(2) Kaikki filosofointi, jota ei ole edeltänyt oman persoonallisuuden kriittinen läpivalaisu, on kyseenalaista. Kuinka voitaisiin ilman analyysia selvittää, mikä osuus superegon kompensoilla ja estoilla sekä ajearauksella on filosofianharjoittamisen taustavaikuttajina?⁹⁶

Freud oli selvillä siitä, että esiyymmärryksemme ja odotuksemme vaikuttavat havaintoihimme. Tämä ilmenee erityisesti väärinlukemisten yhteydessä.⁹⁷ Lisäksi hän huomauttaa, että virhesuorituksia voi esiintyä myös arvostelmien yhteydessä:

”Mutta pyydän harkitsemaan, eikö ole syytä laajentaa samoja näkökohtia koskemaan myös paljon tärkeämpiä *arvostelmavirheitä*, joita sattuu ihmiselämässä ja tieteessä. Vain erittäin valikoiduille ja hioutuneille yksilöille näyttää olevan mahdollista estää havaitun ulkoisen todellisuuden kuvan muuntumista, niin kuin sille muutoin käy sen joutuessa kosketuksiin havaitsijan sielunelämän yksilöllisten piirteiden kanssa.”⁹⁸

Kiinnostavaa kylläkin, psykoanalyysin kannalta ihanteelliseksi filosofianharjoittamiseksi osoittautuu Ludwig Wittgensteinin työ, jossa ei rakenneta defensiivisiä järjestelmiä vaan ratkaistaan vastaantulevia ongelmia sitä mukaa kuin ne ilmenevät, ”osoitetaan karpäselälle tie ulos karpäslasista”.⁹⁹

Filosofian psykoanalyttinen mestarointi on sikäli huimapäistä, ettei psykoanalyysi voi astua filosofian ulkopuolelle

vaan esittäessään kannanottojaan se olettaa jo oikeiksi tiettyjä *filosofisesti* analysoituvia käsityksiä. Yrityksemme on siis suhtauduttava tietyn varauksin. Toisaalta on noudatettava kantaa, jonka mukaan argumenttien pätevyyttä ei pidä ratkaista niiden syntyhistorian (genesiksen) vaan sisällön nojalla.

Psykoanalyysi kyllä kehittyi filosofisesta maaperästä,¹⁰⁰ mutta suuriin filosofeihin Freud suhtautui hienoisin varauksin:

”Psykoanalyysi ei ole sellainen järjestelmä kuin filosofiset järjestelmät, jotka lähtevät muutamista tarkoin rajatuista peruskäsitteistä, koettavat niiden avulla sulkea piiriinsä koko maailmankaikkeuden, ja kun ne on saatettu valmiiksi, ei uusille löydöille eikä uusille näkemyksille enää ole tilaa”.¹⁰¹

Freud arvostelee tiettyä metafysisistä perinnettä, jossa koko maailma yritetään selittää muutamien peruskäsitteiden avulla, suurena huipentumana G. W. F. Hegelin järjestelmä. Totuuden nimissä on mainittava, ettei Freud itsekään kyennyt aina välttämään tuollaisen filosofoinnin – metafysisen spekulatiion – houkutusia. Joka tapauksessa Freud tuntuu tässä esittävän samansuuntaista kritiikkiä kuin Charles S. Peirce, joka arvosteli ”yhden idean filosofeja”. Arvostelun kohteena on yleensä ottaen idealistinen filosofia.¹⁰² – Toisessa kirjoituksessa Freud moittii filosofeja, jotka käsittävät psyykkisyyden liian ahtaasti eivätkä voi hyväksyä tiedostumattoman sielunelämän ideaa.¹⁰³

Kiinnostavaa kyllä Freud erottaa tieteen ja filosofian toisistaan ja pitää filosofiaa melkein samanlaisena tieteen vastustajana kuin uskontoa, tosin paljon vähäisempänä kuin kristinuskoa.¹⁰⁴ Tällainen vastakkainasettelu vaikuttaa nykyään liioittelevalta, sillä filosofian tärkeänä tehtävänä on ilmaista täsmällisesti tieteen menettelytavat. Lisäksi sekä filosofin että psykoanalyttikon tehtävänä on ilmeisen (evidentin) kyseenalaistaminen. – 1930-luvulla Freud hyökkäsi tieteellistä relativismia eli ”tieteen anarkismia” vastaan ja piti sitä poliittisen anarkismin vastineena:

”Sen edustajien kaltaisia täydellisiä nihilistejä on varmasti ollut olemassa jo aikaisemminkin, mutta nyt näyttää modernin fysiikan suhteellisuusteoria lopullisesti nousseen heille päähän. Heidän lähtökohtanaan tosin on tiede, mutta tätä he vaativat kumoamaan itsensä, tekemään itsemurhan –”.¹⁰⁵

Tärkeässä artikkelissaan ”psykoanalyysin kiinnosteista” Freud huomauttaa, että filosofia voidaan ottaa psykoanalyysin kohteeksi, sillä filosofiset opit ja järjestelmät ovat yksityisten ihmisten aikaansaannoksia ja filosofin persoonallisuudella on suuri merkitys hänen näkemystensä kannalta, yhtä lailla kuin taiteilijan persoonallisuus vaikuttaa taiteilijan luomistyöhön.¹⁰⁶ Psykoanalyysin avulla voidaan esittää persoonallisuuden psykografia: kuinka rakenteelliset seikat ja elämänhistoria vaikuttavat toisiinsa. Filosofisten käsitysten arvoa tuntuisi horjuttavan se, että eri filosofit saattavat päätyä samoista lähtökohdista aivan erilaisiin käsityksiin, muun muassa painottamalla eri seikkojen merkitystä eri tavoin, mutta kuten Freud huomauttaa, ”jonkin opin psykologinen määräytyneisyys ei sulje pois sen tieteellisyyttä”. Paljastaessaan filosofisten käsitysten subjektiivisia ja yksilöllisiä motivaatioita psykoanalyysi voi osoittaa järjestelmien heikkoja kohtia, vaikka varsinainen filosofinen kritiikki ei psykoanalyysin tehtäviin kuulukaan.

Psykoanalyysia on koetettu yhdistää muutamiin filosofisiin suuntauksiin, erityisesti eksistentialismiin (Rollo May, R. D. Laing), marxilaisuuteen (Wilhelm Reich, Erich Fromm, Herbert Marcuse), strukturalismiin (Jacques Lacan), hermeneutiikkaan (Paul Ricœur, Alfred Lorenzer) ja diskursiiviseen (Michael Billig), mutta yritykset ovat kiistanalaisia, koska psykoanalyysin ja kyseisten oppien tavoitteet eroavat ratkaisevasti ja yhdistämiset ovat johtaneet psykoanalyysin yksipuolistumiseen: psykoanalyysi ei enää ole päämäärä sinänsä vaan väline.¹⁰⁷

Ymmärtäminen

Psykoanalyttisessa hoidossa on tähdennetty *ymmärtämisen* merkitystä ja määritelty se toisen yksilön yksityistä kokemusmaailmaa koskeväksi tiedoksi, joka on saatu käyttämällä hyväksi havainnoitsijassa heränneiden vasteiden kokonaisuutta.¹⁰⁸ Ymmärtämisen vastakohtana on atomistinen havainto, joka perustuu mitattaviin ja kokeellisesti todennettaviin käyttäytymispiirteisiin ja joka pyrkii sulkemaan affektiiviset seikat tarkastelun ulkopuolelle. Vielä täsmällisempää olisi puhua laadullisen ja määrällisen tutkimustavan erosta. Veikko Tähkä puolustaa *holistisen ymmärtämisen* tieteellisyyttä:

”Jos tieteellisen observoinnin päämäärä on saada kohteesta niin luotettavaa, käyttökelpoista ja puolueetonta tietoa kuin mahdollista, tutkimusmenetelmän valinnan tulisi määräytyä observoitavien ilmiöiden mukaisesti eikä päinvastoin. – Ymmärtäminen tieteellisessä mielessä saavutetaan observoijan kokevan ja vastaanottavan mielen erilaisten emotionaalisten ja rationaalisten lukemien kurinalaisen ja integratiivisen hyväksikäyttämisen kautta.”¹⁰⁹

Ymmärtäminen edellyttää myös sitä, että suora kausaalisuus on korvattava ”vähemmän jyrkällä determinismin käsitteellä”, ”enemmän tai vähemmän” -asteikolla.¹¹⁰ Tällainen käsitys ottaa ihmisen kognitiivisen toiminnan luonteen laajemmin huomioon kuin perinteinen tieto-oppi, ja Tähkän painotus sopii yhteen hyve-epistemologian kanssa, joka on kritisoinut tietopin atomistisuutta ja itse asiassa osittain palannut antiikin ajan käsitteisiin.¹¹¹

Psykoanalyttisessa hoidossa pyritään käyttämään kurinalaisella tavalla hyväksi terapeutin affektiivisia vasteita, ja ilmiötä on jäsennetty *vastatransferenssin* käsitteen avulla.¹¹² Yhtä lailla hyve-epistemologia ottaa huomioon sen, että tunteet (*feelings*) vaikuttavat yksilön motivaatioon ja käsityksenmuodostusprosesseihin. Jo ”vakuuttumisen elämys” perustuu tietynlaiseen tuntemukseen, ja kiihtymystila vaikuttaa käsityksiimme.¹¹³ Veikko Tähkä ja Linda T. Zagzebski painottavat molemmat sitä, ettei tuntemuksia ja affektiivisia vasteita ole suinkaan pidettävä tiedon estäjinä ja vihollisina vaan olennaisina osatekijöinä tiedon saavuttamisessa.¹¹⁴ Vastakkaisen kannan mukaan ihmisen päättely sujuisi parhaiten, jos hän toimisi tunteettoman koneen lailla! Toisaalta on huomattava, että jos tunteille annetaan liiaksi valtaa, ne sokaisevat meidät todellisuudelta. Tässäkin asiassa on siis löydettävä ”kultainen keskite” eli hyveellinen vaihtoehto kahden ääripään väliltä: on ehkäistävä haitat ja korjattava talteen hyödyt. Psykoanalyysi ohjaa analysoimaan kriittisesti niitä tuntemuksia, jotka

toimivat puolustusoperaatioiden palveluksessa, ja tarjoaa näin tärkeän lisän motivaatioperustaiseen tieto-oppiin.

Skeptisismi

Tietyt kattavan skeptismin muodot ovat meidän aikanamme mahdollisia lähinnä siksi, että niiden juuret ovat kaukana menneisyydessä, ajassa jolloin ihmiset eivät ymmärtäneet itseään eivätkä ympäristöään niin paljon kuin nykyään.¹¹⁵ Tuon skeptismin olemassaolo johtuu enemmän vitkasta kuin epistemisistä ansioista. Jos skeptisismi syntyisi vasta meidän aikanamme, se olisi hahmoltaan toisenlaista ja tuskin täydellistä, koska olemme päässeet perille aistifysiologiasta, neurofysiologiasta, kognition luonteesta, affekteista ynnä muista havaintoon ja ymmärtämiseen liittyvistä perusasioista. Ehdottoman skeptismin on käynyt kuin uskonnon: tietämyksen lisääntyessä sen asema on käynyt yhä ahtaammaksi, ja voi olettaa, että jos kehitys jatkuisi samanlaisena, se katoaisi vähitellen kokonaan. Tosin uskonto näkyy katoavan hitaammin kuin valistuksen aikana odotettiin. Kenties uskonto ja skeptisismi liittyvät ihmisten tiedostumattomiin tarpeisiin ja niille riittää siksi tarvetta. John Wisdomin mukaan täydellisessä skeptismissä vaaditaan liikaa ehdottomuutta, loogista puhautta ja täydellistä tietoa.¹¹⁶

Psykoanalyysin näkökulmasta täydellinen skeptisismi ilmentää perusuuttamuksen häiriötä ja pessimististä tilaa, jota Freud nimitti melankoliaksi.¹¹⁷ Voitaneen olettaa, että varhaislapsuuden pettymysten ja skeptismin välillä vallitsee heikko yhteys.¹¹⁸ Täydellisessä skeptismissä, kuten muussakin filosofinnissa, on kysymys siitä, että sijoitamme (projisoimme) sisäisiä prosessejamme ulkomaailmaan ja projektiot ottavat tieteellisten spekulatioiden hahmon. Sen sijaan fallibilismi eli maltillinen kattava epäily ilmentää normaalia varovaisuutta ja ottaa huomioon erehtyväisyytemme. Olisimme tyhmänrohkeita, jos emme tunnustaisi käsitystemme haurautta ja väliaikaisuutta. Fallibilismi sanoo, että tietomme on erehtyvää ja vajavaista. Skeptisismillä on merkitystä sisäisten ristiriitujen osoittajana, ei oppina jonka takia olisi luovuttava kaikesta tiedosta.¹¹⁹ – Fallibilismi tulee psykoanalyysiin myös sen huomion kautta, että ego ei ole isäntä omassa talossaan.¹²⁰

Skeptisismi nojaa atomistiseen, ei prosessuaaliseen tiedonkäsitykseen. Vaikka kaikkia skeptisiä argumentteja ei voitane tietoteoriassa torjua tyyten, vastaa prosessuaalinen tiedonkäsitys René Descartesin kahteen ensimmäiseen skeptiseen argumenttiin: aistien pettävyyyteen ja unennäön mahdollisuuteen.¹²¹ En voi tietää, pettävätkö aistini minua juuri nyt tai näenkö unta juuri nyt, mutta tapahtumain edetessä se käynee selväksi, edellyttäen että uskon voivani luottaa muistiini ja vertailla eriaikaisia tajunnansisältöjäni (tämä on hyveellistä, kuten hyve-epistemologia opettaa). Mitä tulee ilkeän demonin paradoksiin, siihen on vastattava eri tavoin. Nykyihmiselle esi-merkki lienee selvempi hullun tiedemiehen kuvauksena:

Kuvitelkaamme, että olen maljassa elävät aivot, joihin ilkeä tiedemies syöttää tietokoneen avulla havaintoja (hiukan niin kuin elokuvassa *The Matrix*) ja saa minut uskomaan virheellisiä asioita, kuten sen, että istun nyt kotona kirjoittamassa artikkeliani. Kaikki kokemukseni ja käsitykseni ovat kuitenkin tuon tiedemiehen aikaansaannosta. Kuinka voisin nyt tai vastaisuudessa tietää, että tuo kuvaus ei ole totta?¹²²

Vastaus kuuluu: en mitenkään. Jos todellakin olisin mal-

jassa elävät aivot, joita hullu tiedemies manipuloi, en voisi saada sitä koskaan tietooni, koska määritelmän nojalla hän luo havaintoni ja käsitykseni. Parhaiten (hyveellisimmin) menettelen jatkaessani elämää ikään kuin se olisi täyttä totta ja toimiessani parhaan tietoni mukaan. Maljaelämäni valjennut minulle joskus, jos on valjetakseen. (Lisäksi kantaa tukee se, että emme edellytä täydellistä vaan asteittaista varmuutta ja että paradoksin kuvaama tilanne on äärimmäisen epätoiminnainen ja epäuskottava. Tämä on kuitenkin heikko perustelu.) Sama pätee solipsistisiin oletuksiin. Vaikka antisolipsistisen ratkaisun tueksi ei löydy tukea aistikokemuksesta,¹²³ on toisten ihmisten olemassaolon oletaminen hyveellistä, koska vaihtoehtona olisi oletus omasta kaikkivoipuudesta, johon koko maailmankaikkeus sisältyy. – Virke ”Olen maljassa elävät aivot, joita hullu tiedemies manipuloi” ilmaisee sellaisen asiointilan, jonka mukaisesti kukaan ei tosissaan kuvittelisi elävänsä. Kysymyksessä on *filosofinen* ajatusleikki, ja Wittgensteinin hengessä sitä on tarkasteltava *kielellisenä muodosteena*, joka johtaa käyttäjänsä umpikujaan. Tällaiset ongelmat ratkeavat *ymmärtämällä* ne.¹²⁴ Wittgensteinin kielikuvaa käyttäen voimme sanoa, että nämä ongelmat eivät muistuta lankasykkyyttä, joka selviää, kun vedämme langan päistä, vaan solmua, joka kiristyy sitä tiukemmaksi, mitä koemme langan päistä vedämme. Vedämisen asemesta meidän on avattava solmu.¹²⁵ Kuten todettua, hypoteesien ja teoriain kelpoisuutta ei voida määrittää syntyhistorian (genesiksen) perusteella. Päteekö tämä arvosteluun, jota tässä kohdistetaan skeptisismiin? Täydellisessä skeptisismissä ei ole kysymys empiirisesti koeteltavista väitteistä vaan kielellisistä ilmaisutavoista, jotka ovat kielellisesti mahdollisia mutta empiirisesti epäselviä. Kieli käy niin sanoaksemme tyhjää¹²⁶ ja synnyttää sekaannuksia. Näiden ilmaisutapojen sisältö saattaa vedota sisimpiin toiveisiimme tai pelkoihimme ja otamme ne täydestä. Niiden lumovoimaa voidaan hälventää muun muassa osoittamalla paitsi niiden kielellisyys myös niiden syntyhistoria. Tämä vastaa solmun avaamista.

Vaikka tietomme on vajavaista, tuntuu järkevältä olettaa, että ihminen voi luottaa huolelliseen havainnointiin ja päättelyyn ja että hänen erehtyessään muut häntä tukevat ja oikaisevat: ”Lo-

giikka perustuu yhteisöllisyyden periaatteeseen.”¹²⁷

Lopuksi

Tietoteorian kannalta kiinnostavin psykoanalyysin suuntauksista on klassinen psykoanalyysi, erityisesti Sigmund Freudin myöhäiskirjoitukset. Tämä suuntaus tuntuu lepäävän vakaammalla perustalla kuin eräät psykoanalyysin nykylvirtaukset. Vaikka Freud ei esittänyt tietooppia järjestelmällisessä muodossa, hänen työnsä osoittaa, että positivismi ja konstruktivismi välistä keskitietä kannattaa tavoitella. Psykoanalyysin tietoteoriasta voidaan erottaa kolme peruspiilaria, joihin psykoanalyysin tieteellisyys nojaa: terveen järjen realismin mukaan tiede lähtee liikkeelle arkisesta järjenkäytöstä ja jalostaa sitä; hyve-epistemologia tarjoaa uskottavan kuvan inhimillisestä tiedonhankinnasta; fallibilismi torjuu skeptisistiset argumentit, vaikka ei niitä tyystin kumoakaan.

VIITTEET

1. Kiitän dos. Juhani Ihanusta, maist. Jukka Tiilikasta ja yo. Tommi Uschanovia sekä muita esilukijoita arvokkaista kommentteista. Kirjoitustyön tukemisesta kiitän Niilo Helanderin Säätiötä sekä Suomen Kulttuurirahastoa.
2. Freud 1940, 211.
3. Illes 1996, 126–127.
4. Mts. 129–.
5. Freud 1998b.
6. Lesche 1978; Lorenzer 1985; Ikonen & Rechartd 1994; Tähkä 1997, 211–.
7. Ricœur 1965; Derrida 1967, 293–340; Habermas 1971; 1973; Grünbaum 1984. – Useat kirjoittajat ovat arvostelleet psykoanalyysia enemmän tai vähemmän filosofisesti. Väitöskirjakäsikirjoitukseni luvussa 2.3 tarkastelen lähemmin Karl R. Popperin (1995), Adolf Grünbaumin (1984), Ludwig Wittgensteinin (1974), Elias Canettin (1998), Edvard Westermarckin (1925) ja Richard Websterin (1995) kritiikkiä. Viime aikoina psykoanalyysia ovat puolustaneet mm. Fisher & Greenberg 1996, Köhler 1996, Ahumada 1997, Ollinheimo & Vuorinen 1999, Smith 1999 ja Velleman 1999.
8. Totuusteorioista esim. Lammenranta 1993, 82–88; Illes 1996, 11–80.
9. Illes 1996, 82.
10. Freud 1946b, 270.
11. Freud 1964, 558–559. Suomennosta muutettu.
12. Peirce 2001, 146.
13. Esim. Moore 1965, 43–116.
14. Sauri 1990.
15. Peirce kuvasi tuollaista suhtautumistapaa eräässä esipuheluunnoksessaan näin: ”Kirjani ei tarjoa kenellekään minkäänlaisia ohjeita. Niin kuin matemaattinen tutkielma se esittää tiettyjä ideoita ja tiettyjä syitä niiden

hyväksymiseen; mutta jos lukija pitää niitä totena, tämä johtukoon siitä, että hän pitää perusteluistani; ja vastuu on hänen.” (Peirce 2001, 16.)

16. Freud 1964, 562; 1998b.
17. Freud 1964, 548.
18. Freud 1971, 130.
19. Freud 1946b, 265.
20. Pragmatistista totuusteoriaa voidaan moittia siitä, että se naiivisti heijastaa länsimaista suorituskeskeistä ajattelutapaa (ks. myös Niiniluoto 1980, 111). Voitaisiinhan ajatella, että ahdistuksen välttäminen olisi tärkeämpää kuin välitön käytännön menestys; tällöin voitaisiin etusijalle asettaa maagis-uskonnonlinen totuusteoria. Vaikka itse asetan etusijalle pragmatistisen teorian, en voi esittää ratkaisulleni lopullista, sitovaa perustelua, vaan viime kädessä se riippuu arvojen painottamisesta, ja ratkaisu on eettinen. – Klassisen psykoanalyysin ja pragmatistisen samankaltaisuuksista ks. Lång 2001; pragmatismia on psykoanalyysiin lähentänyt Rorty 2000.
21. Gettierin paradokseista ks. esim. Gettier 1963; Lammenranta 1993, 89–98; Zagzebski 1996, 283–299.
22. Wittgenstein 1982, 48.
23. Freud 1943b, 365; vrt. Freud 1964, 209–212, 562; 1993, 37, 116; 1998b.
24. Freud 1946a, 217.
25. Peirce 2001, 158.
26. Freud 1998b; 2000.
27. Freud 1998b, 12.
28. Illes 1996, 122–124.
29. Konstruktion ja rekonstruktion eroa voidaan havainnollistaa seuraavalla esimerkillä. – Sairaalaan tuodaan tajuton, loukkaantunut mies, jonka henkilöyttä ei tiedetä. Miehen kasvot ovat vahingoittuneet pahoin, ja hän on menettänyt muistinsa. Koska plastiikkakirurgi ei tiedä, miltä mies on näyttänyt (ei löydetä valokuvaa), hänen on koetettava konstruoida miehelle jonkinlaiset, inhimillisesti tyydyttävät kasvot. Tämä eroaa tilanteesta, jossa tiedettäisiin, miltä mies näytti ennen onnettomuutta, ja koetettaisiin rekonstruoida hänen kasvonsa.
30. Freud 1964, 562.
31. Vrt. Sauri 1990, 32.
32. Freud 1998b, 16.
33. Mts. 15.
34. Connolly–Keutner 1988; Specht 1988; Orange 1995; Saks 1999.
35. Ikonen–Rechartd 1994, 181–198.
36. Illes 1996, 129–.
37. Ikonen–Rechartd 1994, 191.
38. Tähkä 1997, 223–.
39. Ikonen & Rechartd 187–188.
40. Vrt. viite nro 25.
41. Illes 1996, 135.
42. Goldberg 1997; Knoblauch 2000.
43. Rechartd 1984, 83.
44. Freud 2000, 17.
45. Illes 1996, 119.
46. Vrt. Freud 2000, 6–7; Peirce 2001, 170–172 *et passim*.
47. Illes 1996, 125–127.
48. Peirce 2001, 56; vrt. Wittgenstein 1981: 66.
49. Illes 1996, 126–127.
50. Freud 1968, 507–514; 1993, 80–90; 1998c, 4.
51. Vrt. esim. Peirce 2001, 39–43.
52. Neurofysiologian kannalta Freudin varhaisella teorialla lienee enemmän historiallista kuin tosiasiallista arvoa.
53. Tähkä 1997, 223.
54. Tämä pätee myös tieteellisiin havaintoväli-

- neisiin ja kojeisiin: ne ovat vain aistiemme jatkeita, ja ne tarjoavat tietoa sellaisessa muodossa, jota aistimme kykenevät käsitteämään (Freud 1972, 39–41; 1998c, 2).
55. Tähkä 1997, 223.
56. Peirce 2001, 48–50.
57. Vrt. Moore 1965, 86–.
58. Vrt. Grünbaum 1984, 29–30.
59. Tässä yhteydessä voidaan vain viitata siihen, kuinka Tähkän (1997, 271–285) esittämä projektiivisen identifiikaation kritiikki osuu myös perinteiseen referentialistiseen viestintäkäsitykseen, jonka mukaan puhuja lähettää viestinsä tietynlaista kanavaa pitkin vastaanottajan mieleen (esim. Jakobson 1990, 69–79). Konstruktionistinen viestintäkäsitys välttää kritiikin, koska sen mukaan viestijä voi vain ohjailta vastaanottajan arvailua (esim. Lång 1998).
60. Freud 1946b.
61. Kant 1919.
62. Peirce 2001, 90.
63. Wittgenstein 1975, 52–53.
64. Popper 1995, 50. Suomennosta muutettu.
65. Wittgenstein 1975, 52.
66. Wittgenstein 1982, 42; vrt. mts. 20; Wittgenstein 1988, 126.
67. Goodman 1954, 67.
68. Freud 1946a.
69. Mts. 211; vrt. Freud 1940, 219; 1993, 35.
70. Freud 1946a, 210.
71. Viitaan Alan Sokalin kärjistelmiin.
72. Kinnunen 2000, 30.
73. Kysymys on mielihyväperiaatteesta, joka ohjaa havaintojamme niin, että emme helposti joudu huomaamaan olevamme väärässä. ”Tieteesähän me irtaudumme mielihyväperiaatteen ylivallasta siinä määrin kuin se henkisin ponnisteluin ylimalkaan on mahdollista” (Freud 1971, 239).
74. Oivallisen esimerkin tuollaisesta analyysistä tarjoaa Eero Tarastin Martinu-tutkimus, jossa kuvataan musiikin ohella myös tutkijan käsitysten muuttumista Peirce ja Georg Klausin mallien avulla (Tarasti 1990, 93–).
75. Illes 1996, 100–101.
76. Freud 1946a, 210.
77. Esim. Niiniluoto 1983, 125–; Peirce 2001, 238–254.
78. Intuutiosta ks. esim. Peirce 2001, 35–54.
79. Esim. Freud 1964, 548; 1993, 35.
80. Illes 1996, 98.
81. Freud 1993, 36; vrt. mts. 64.
82. Freud 1993, 115–116. Suomennosta muutettu. – ”Monia huomattavia lisää filosofiaan ovat tuoneet ajattelijat, jotka kehittivät eräitä ajatuksia niiden absurdeista seurauksista huolimatta. He halusivat mieluummin olla johdonmukaisia kuin oikeassa.” (Malcolm 1965, 37.) – Freudin kuolemanvietteiteoriaa ovat kiinnostavimmin kehittäneet eteenpäin Pentti Ikonen ja Eero Rechartd (1994).
83. Freud 1993, 117; Wittgenstein 1981.
84. André Maury (1980) pyrkii osoittamaan, että totuuden koherenssi- ja korrespondenssiteorian välillä on vain tulkintaero.
85. Freud 1942, 15.
86. Illes 1996, 109.
87. Esim. Ollinheimo & Vuorinen 1999.
88. Hyve-epistemologiasta ks. Kvanvig 1992; Zagzebski 1996; Axtell 1997; Katzoff 2001.
89. Aerasiasta ks. Aristoteles 1989, 122–.
90. Vrt. Zagzebski 1996, 150–155; Freud 2000, 17.
91. Vrt. Ollinheimo & Vuorinen 1999, 91–93.
92. Fine 1990, 337–.
93. Zagzebski 1996, 155. – Kielessä ei näy olevan nimiä kaikille hyveille, olkoonpa älyllisille tai moraalisille (kylläntyneisyysdettömyys? toiveajattellemmattomuus?).
94. Mts. 219–231. – *Fronesiksesta* ks. Aristoteles 1989, 110–.
95. Vrt. Freud 2000, 18.
96. Ks. Fine 1990, 446–463; 647–648.
97. Freud 1954, 132.
98. Mts. 245.
99. Wittgenstein 1981; 1991.
100. Ks. Jones 1953; Gay 1990.
101. Freud 1940, 229.
102. Peirce 2001, 257. – Ludwig Wittgenstein kuvasi perinteistä filosofianharjoitusta psykologisesti vinoutuneeksi toiminnaksi, joka edellyttää hoitoa (Wittgenstein 1981; 1985, 259; Ambrose 1986; Heinimaa 1988).
103. Freud 1948, 103–104.
104. Freud 1964, 549.
105. Mts. 563. – Freud on itse asiassa lähellä arvostelijansa Karl R. Popperia, jonka mielestä relativismi on ”aikamme tärkein filosofinen sairaus” (esim. Popper 1974, 645; 1995, 82).
106. Freud 1943d, 406–407.
107. Fine 1990, 108–109, 446–449, 454–455.
108. Tähkä 1997, 225.
109. Mts. 226; vrt. Aristoteles 1989, 8.
110. Tähkä 1997, 227–228.
111. Ks. Kvanvig 1992; Zagzebski 1996, 43–51.
112. Freud 1943a, 108; 1943c; Tähkä 1997, 231–271.
113. Zagzebski 1996, 51–58.
114. Vrt. Tähkä 1997, 231–271 ja Zagzebski 1996, 129 *et passim*.
115. Vrt. Kant 1919, A III.
116. Wisdom 1953, 170.
117. Freud 1946c.
118. Vrt. Wisdom 1953, 281. – Luottamuksen ilmenemisestä lapsuudessa ks. Wittgenstein 1975, 53, 62 *et passim*; 1978, 98.
119. Lammenranta 1993, 13–15; Peirce 2001, 55–.
120. Freud 1998a, 7.
121. Descartes 1956, 84–.
122. Vrt. Putnam 1981, 1–21; Lammenranta 1993, 61–68.
123. Esim. Sauri 1990, 8–9.
124. Vrt. Wittgenstein 1978; 1981; Ambrose 1986; Lazerowitz 1986.
125. Wittgenstein 1978, 107; Heinimaa 1988.
126. Vrt. Wittgenstein 1981, 93.
127. Peirce 2001, 184.

KIRJALLISUUS

- Ahumada, Jorge L., Toward an Epistemology of Clinical Psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 2 (45. vsk.) 1997, s. 507–530.
- Ambrose, Alice, The Changing Face of Philosophy. *Ludwig Wittgenstein, Critical Assessments* IV. Toim. Stuart Shanker. Croom Helm, London 1986, s. 416–429.
- Aristoteles, Nikomakhoksen etiikka. Suom. ja selitykset laatinut Simo Knuutila. *Teokset* VII. Gaudeamus, Helsinki 1989.
- Axtell, Guy, Recent Work on Virtue Epistemology. *American Philosophical Quarterly* 1 (34. vsk.) 1997, s. 1–26.
- Canetti, Elias, *Joukko ja valta*. Suom. Markus Lång. Loki-Kirjat, Helsinki 1998 [*Masse und Macht*, 1960].
- Connolly, John M. & Keutner, Thomas, Introduction: Interpretation, Decidability, and Meaning. *Hermeneutics Versus Science? Three*

- German Views* (toim. John M. Connolly & Thomas Keutner) University of Notre Dame Press, Notre Dame 1988, s. 1–67.
- Derrida, Jacques, *L'écriture et la différence*. Seuil, Paris 1967.
- Fine, Reuben, *The History of Psychoanalysis. New Expanded Edition*. Jason Aronson, Northvale 1990 [1979].
- Fisher, Seymour & Greenberg, Roger P., *Freud Scientifically Reappraised: Testing the Theories and Therapy*. John Wiley, New York 1996.
- Freud, Sigmund, ”Psychoanalyse” und ”Libidotheorie”. *Gesammelte Werke* XIII, s. 211–233. Imago, London 1940 [1923].
- Freud, Sigmund, Über Psychotherapie. *Gesammelte Werke* V, s. 13–26. Imago, London 1942 [1905].
- Freud, Sigmund, Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie. *Gesammelte Werke* VIII, s. 104–115. Imago, London 1943a [1911].
- Freud, Sigmund, Zur Dynamik der Übertragung. *Gesammelte Werke* VIII, s. 364–374. Imago, London 1943b [1912].
- Freud, Sigmund, Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung. *Gesammelte Werke* VIII. Imago, London 1943c, s. 376–387 [1912].
- Freud, Sigmund Das Interesse an der Psychoanalyse. *Gesammelte Werke* VIII. Imago, London 1943d, s. 389–420 [1913].
- Freud, Sigmund, Triebe und Triebchicksale. *Gesammelte Werke* X Imago, London 1946a, s. 210–232 [1915].
- Freud, Sigmund, Das Unbewusste. *Gesammelte Werke* X. Imago, London 1946b, s. 264–303 [1915].
- Freud, Sigmund, Trauer und Melancholie. *Gesammelte Werke* X. Imago, London 1946c, s. 428–446 [1916].
- Freud, Sigmund, Die Widerstände gegen die Psychoanalyse. *Gesammelte Werke* XIV. Imago, London 1948, s. 99–110 [1925].
- Freud, Sigmund, *Arkielämämme psykopatologiaa. Unohtamisesta, virheannonnoista, virheteoista, taikauskosta ja erehdyksistä*. Suom. Martti Takala & Marjatta Santala. Otava, Helsinki 1954 [*Zur Psychopathologie des Alltagslebens*, 1904].
- Freud, Sigmund, *Johdatus psykoanalyysiin*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus, Jyväskylä 1964 [*Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* 1917, *Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse*, 1932].
- Freud, Sigmund, *Unien tulkinta*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus, Jyväskylä 1968 [*Die Traumdeutung*, 1900].
- Freud, Sigmund, *Seksuaaliteoria*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus, Jyväskylä 1971.
- Freud, Sigmund, *Abdüstava kulttuurimme*. Suom. Erkki Puranen. Gummerus, Jyväskylä 1972 [*Das Unbehagen in der Kultur*, 1930].
- Freud, Sigmund, *Johdatus narsismiin ja muita esseitä*. Suom. Mirja Rutanen. Love Kirjat, Helsinki 1993 [*Zur Einführung des Narzifismus* 1914, *Jenseits des Lustprinzips* 1920, *Das Ich und das Es*, 1923, *Aus der Geschichte einer infantilen Neurose*, 1918].
- Freud, Sigmund, Muuan psykoanalyysin vaikeus. Suom. Markus Lång. *Psykologia* 1 (33. vsk.) (liite) 1998a, s. 4–7 [*Eine Schwierigkeit der Psychoanalyse*, 1917].
- Freud, Sigmund, Konstruktiot analyysissä. Suom. Markus Lång. *Psykologia* 1 (33. vsk.) (liite) 1998b, s. 11–16 [*Konstruktionen in der Analyse*, 1937].

- Freud, Sigmund, Muistiinpano ”Ihmelehtiöstä”. Suom. Markus Lång. *Synteesi* 1 (17. vsk.) 1998c, s. 2–4 [Notiz über den „Wunderblock” 1925].
- Freud, Sigmund, Analyysin päätyminen ja päättymättömyys. Suom. Markus Lång. *Psykologia* 3 (35. vsk.) (liite) 2000, s. 5–20 [Die endliche und die unendliche Analyse, 1937].
- Gay, Peter, *Freud*. Suom. Mirja Rutanen & Anna Rutanen. Otava, Helsinki 1990 [Freud: A Biography, 1989].
- Gettier, Edmund, Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis* 6 (23. vsk.) 1963, s. 121–123.
- Goldberg, Arnold, Three Forms of Meaning and Their Psychoanalytic Significance. *Journal of the American Psychoanalytic Association* 2 (45. vsk.) 1997, s. 491–506.
- Goodman, Nelson, *Fact, Fiction, and Forecast*. The Athlone Press, London 1954.
- Grünbaum, Adolf, *The Foundations of Psychoanalysis: A Philosophical Critique*. University of California Press, Berkeley 1984.
- Habermas, Jürgen, Die universalitätsanspruch der Hermeneutik. *Hermeneutik und Ideologiekritik*. Herausgegeben von Jürgen Habermas & Dieter Heinrich & Jacob Taubes. Suhrkamp, Frankfurt a. M. 1971, s. 120–159.
- Habermas, Jürgen, *Erkenntnis und Interesse. Mit einem neuen Nachwort*. Suhrkamp, Frankfurt 1973 [1968].
- Heinimaa, Markus, ”Filosofia terapiana” -metafora Wittgensteinin myöhäisfilosofiaa. Pro gradu. Helsingin yliopiston filosofian laitos 1988.
- Ikonen, Pentti & Rechart, Eero, *Thanatos, häpeä ja muita tutkimuksia*. Nuorisopsykiatriaterapia-säätiö, Helsinki 1994.
- Illes, Peter, *Wahrheitstheorien bei Sigmund Freud: Von der Korrespondenz zur Art Performance. Eine pragmatisch-ästhetische Untersuchung*. Tectum, Marburg 1996.
- Jakobson, Roman, *On Language*. Toim. Linda R. Waugh & Monique Monville-Burston. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1990.
- Jones, Ernest, *Sigmund Freud, Life and Work 1: The Young Freud, 1856–1900*. Hogarth Press, London 1953.
- Kant, Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*. Felix Meiner, Leipzig 1919 [1781].
- Katzoff, Charlotte, Epistemic Virtue and Epistemic Responsibility. *Dialectica* 2 (55. vsk.) 2001, s. 105–118.
- Kinnunen, Aarne, *Estetiikka*. WSOY, Helsinki 2000.
- Knoblauch, Steven H., *The Musical Edge of Therapeutic Dialogue*. The Analytic Press, Hillsdale 2000.
- Kvanvig, Jonathan L., *The Intellectual Virtues and the Life of the Mind: On the Place of the Virtues in Epistemology*. Rowman & Littlefield, Lanham 1992.
- Köhler, Thomas, *Anti-Freud-Literatur von ihren Anfängen bis heute. Zur wissenschaftlichen Fundierung von Psychoanalyse-Kritik*. Kohlhammer, Stuttgart 1996.
- Lammenranta, Markus, *Tietoteoria*. Gaudeamus, Helsinki 1993.
- Lazerowitz, Morris, Freud and Wittgenstein. *Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments IV*. Toim. Stuart Shanker. Croom Helm, London 1986, s. 430–449.
- Lesche, Carl, Psykoanalyysin tieteenoteoriaa. *Psykoanalyysin ja psykoterapian suuntauksia*. Toim. Yrjö O. Alanen & Veikko Tähkä. Weilin+Göös, Espoo 1978, s. 211–230.
- Lorenzer, Alfred, *Die Wahrheit der psychoanalytischen Erkenntnis: Ein historisch-materialistischer Entwurf*. Fischer, Frankfurt a. M. 1985.
- Lång, Markus, Teksti metakognitiivisena artefaktina. Sanataiteen ja säveltaiteen ontologiaa. *Synteesi* 4 (17. vsk.) 1998, s. 82–94. <http://www.helsinki.fi/~mlang/metakognitio.html>
- Lång, Markus, Sigmund Freud, pragmatisti? Klasisen psykoanalyysin totuuskäsitteestä C. S. Peircen kirjoitusten valossa. *Semiosis – merkien virtaa*. Toim. Inkinen, Sam & Ylä-Kotola, Mauri. Taiteiden tiedekunnan julkaisu C 24. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2001, s. 28–40. <http://www.helsinki.fi/~mlang/kuusamo.html>
- Malcolm, Norman & G. E. Moore ihmisenä ja ajattelijana. Suom. Seppo Kivinen & Jaakko Hintikka. G. E. Moore, *Etiikan peruskysymyksistä*, s. 14–39. Otava, Helsinki 1965 [George Edward Moore, 1963].
- Mauray, André, Mitä on ”oikea käsitys”? Totuus. Toim. Ilkka Niiniluoto & Leila Taiminen. *Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja*, 9. Helsingin yliopiston filosofian laitos, Helsinki 1980, s. 123–130.
- Moore, G. E., *Etiikan peruskysymyksistä*. Suom. S. Albert Kivinen & Jaakko Hintikka. Otava, Helsinki 1965. [A Defence of Common Sense 1925, *Proof of an External World*, 1939, *Ethics*, 1912.]
- Niiniluoto, Ilkka, *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Otava, Helsinki 1980.
- Niiniluoto, Ilkka, *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Otava, Helsinki 1983.
- Ollinheimo, Ari & Vuorinen, Risto, *Metapsychology and the Suggestion Argument: A Reply to Grünbaum's Critique of Psychoanalysis*. Commentationes Scientiarum Socialium, 53. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1999.
- Orange, Donna M., *Emotional Understanding: Studies in Psychoanalytic Epistemology*. Guilford Press, New York 1995.
- Peirce, Charles S., *Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia*. Valinnut ja suomentanut Markus Lång. Vastapaino, Tampere 2001.
- Popper, Karl, *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Suom. Paavo Löppönen. Otava, Helsinki 1974. [The Open Society and Its Enemies, 1945].
- Popper, Karl, *Arvauksia ja kumoamisia. Tieteellisen tiedon kasvu*. Suom. Eero Eerola. Gaudeamus, Helsinki 1995 [Conjectures and Refutations. *The Growth of Scientific Knowledge*, 1963].
- Putnam, Hilary, *Reason, Truth and History*. Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Rechart, Eero, Musiikillinen ajattelu, ruumiilliset merkityskkeemat ja symbolinen prosessi. *Synteesi* 3 (3. vsk.) 1984, s. 83–94.
- Ricœur, Paul, *De l'interprétation. Essai sur Freud*. Seuil, Paris 1965.
- Rorty, Richard, Pragmatism. *International Journal of Psycho-Analysis* 4 (81. vsk.) 2000, s. 819–823.
- Saks, Evelyn R., *Interpreting Interpretation: The Limits of Hermeneutic Psychoanalysis*. Yale University Press, New Haven 1999.
- Sauri, Pekka, The Production of Psychological Knowledge as Communicative Interaction. [Diss.] Moniste. Brunel University, Uxbridge 1990.
- Smith, David Livingstone, *Freud's Philosophy of the Unconscious*. Studies in Cognitive Systems, 23. Kluwer, Dordrecht 1999.
- Specht, Ernst Konrad, Literary-Critical Interpretation Psychoanalytic Interpretation. Translated by John M. Connolly & Thomas Keutner. *Hermeneutics Versus Science? Three German Views*. Toim. John M. Connolly & Thomas Keutner. University of Notre Dame Press, Notre Dame 1988, s. 153–169 [Litteraturwissenschaftliche Deutungen – Psychoanalytische Deutungen, 1984].
- Tarasti, Eero, Bohuslav Martinu – tshekkiläinen sinfonikko. – *Musiikkitiede* 2 (2. vsk.) 1990, s. 83–118.
- Tähkä, Veikko, *Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen*. WSOY, Helsinki 1997 [Mind and Its Treatment: A Psychoanalytical Approach 1993].
- Webster, Richard, *Why Freud Was Wrong: Sin, Science, and Psychoanalysis*. Harper Collins, London 1995.
- Velleman, J. David, A Rational Superego. *The Philosophical Review* 4 (108. vsk.) 1999, s. 529–558.
- Westermarck, Edvard, *The History of Human Marriage II*. Macmillan, London 1925. [1891.]
- Wisdom, John, *Philosophy and Psycho-Analysis*. Basil Blackwell, Oxford 1953.
- Wittgenstein, Ludwig, Keskusteluja Freudista. [1942–46.] Toimittanut Rush Rhees. Suom. Heikki Nyman. *Parnasso* 2 (24. vsk.) 1974, s. 85–93.
- Wittgenstein, Ludwig, *Varmuudesta*. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto, 124. WSOY, Helsinki 1975 [Über Gewißheit, 1969].
- Wittgenstein, Ludwig, *Zettel – filosofisia katkelmia*. Julkaisee G. H. von Wright & G. E. M. Anscombe. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto, 140. WSOY, Helsinki 1978 [Zettel, 1967].
- Wittgenstein, Ludwig, *Filosofisia tutkimuksia*. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto, 155. WSOY, Helsinki 1981. [Philosophische Untersuchungen, 1953].
- Wittgenstein, Ludwig, *Huomautuksia väreistä*. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto, 157. WSOY, Helsinki 1982. [Bemerkungen über die Farben 1977].
- Wittgenstein, Ludwig, *Huomautuksia matemaatiikan perusteista*. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto, 162. WSOY, Helsinki 1985. [Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik, 1956].
- Wittgenstein, Ludwig, *Huomautuksia psykologian filosofista I*. Toimittaneet G.E.M. Anscombe ja G. H. von Wright. Suom. Heikki Nyman. Taskutieto 170. WSOY, Helsinki 1988 [Bemerkungen über die Philosophie der Psychologie I, 1980].
- Wittgenstein, Ludwig, *Filosofia*. Toim. ja suom. Heikki Nyman. *Synteesi* 1–2 (10. vsk.) 1991, s. 1–18 [Philosophie, 1933].
- Zagzebski, Linda Trinkau, *Virtues of the Mind: An Inquiry into the Nature of Virtue and the Ethical Foundations of Knowledge*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.